

AN'ANAVIY CHANG CHOLG'USINI TAKOMILLASHUV BOSQICHLARI

Akmalov Dilshod Raxmatxonovich
Uspenskiy nomidagi respublika
ixtisoslashtirilgan musiqa maktabi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada chang cholg'usini rivojlanish tarixi haqida bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *chang, ovoz, oktava, texnika*

Chang asbobini mukammal takomillashtirishdagi izlanishlar davom etadi. 1943 yil TDK qoshidagi o'zbek musiqa asboblarini takomillashtirish uchun tajriba laboratoriyasi ochiladi. Chang – trapetsiya shaklidagi korpus va unga o'rnatilgan yog'och dekadadan iborat. Uning temir simlari dekadagi xarraklar ustidan tortilgan bo'lib, chap tomoni temir ilmoqlarga, o'ng tomoni esa temir quloqlarga birlashtirilib, sozlash uchun maxsus kalitdan foydalaniladi. Ijrochining o'tirib chalishiga qulay bo'lishi uchun changda qulay o'rnatilgan oyoqlar bor. Chang bambuk daraxtidan yasalgan va unga rezina yoki katrik paxta (filts) o'rnatilgan maxsus cho'p bilan chalinadi. U yetarli, baland va uzoq cho'zilib turadigan ovoz beradi. Uning dinamik qulayliklari va texnik jixatdan imkoniyatlari juda keng. Rekonstruktsiya qilingan changni tovush ko'lami kengaytirilib tovushqatori “sol” kichkina oktavadan to “sol” diez uchinchi oktavagacha bo'ldi. Unga maxsus ovoz o'chiradigan moslama o'rnatildi. Ustoz Faxriddin Sodiqov changni xromatik tuzilishiga keltirdi. Shu asosida A.I.Petrosyants changni rekonstruktsiya qildi. An'anaviy ijrochilik uslubidagi mohir usta F.Sodiqov chang tovushqatoriga o'zgartirishlar kiritgan. 1 – qator: bas kichik oktavada ikkita tara bor. Biri kichik oktava, ikkinchisi katta oktava. Ular “sol” kichik oktavadan, “fa” diez birinchi oktavagacha joylashgan. 2 – qator: “Sol” birinchi oktavadan to “mi” ikkinchi oktavagacha joylashgan. 3 – qator: “re” ikkinchi oktavadan to “do” uchinchi oktavagacha, keyingi tomoni “re”dan “mi” uchinchi oktavagacha joylashgan. Shunday qilib, ustozning changida “re” va “mi” ikkinchi oktava simlari ikkitadan iborat. Bu esa an'anaviy changda ba'zi ornamental bezaklarni chalishni osonlashtiradi. Ko'rinib turibdiki, chang sozini an'naviy ijrochilikka moslashda F.Sodiqovning xizmatlari juda katta bo'ldi. Chang sozi hozirgi kunda ham yetakchi cholg'u hisoblanib, sozandalar ansambllarida keng foydalaniladi. Ijrochilik jamoalarida ushbu cholg'u o'ziga xos fundament, ya'ni poydevor vazifasini o'taydi. Qadimda afsonaviy Dilorom Changiy, Darvish Ali Changiy mazkur cholg'uning piri

hisoblansa, o'tgan asrning boshlaridagi ustozlardan Matyusuf Xarratov uni takomillashtirish uchun ko'p ishlarni qilgan. Keyinchalik esa uning ishini o'g'illari Komil va Fozil Xarratovlar davom ettirgan. Shuningdek, Usta Olim Komilov, Namanganlik Usta Ro'zimat Isaboyev, Faxriddin Sodiqov, Mamasiddiq Madaliev, Tilash Xo'jamberdiyev, Ahmad Odilov va ularning shogirdlari Rustam Ne'matov, Temur Mahmudov, Tohir Sobirov, Abdusalom Mutalov va Fazilat Shukurovalar hozirgi yosh avlodni ustozlari hisoblanishadi. Hozirgi davrning mohir ijrochilari Abdurahmon Xoltojiyev, Komil Shermatov, Rozaxon Xaydarova va boshqalar zamonamizning yetuk ijrochilari hisoblanadi. Ular ham ustoz darajasiga yetib, o'z shogirdlarini yetkazib chiqarmoqdalar. Hozirgi qo'llaniladigan chang cholg'usi Yevropa va barcha Sharq davlatlari xalqlari orasida keng uchraydi. Jumladan, chang va changsimon cholg'ulardan Sharqda O'zbekistonda, Ozarbayjonda, Tojikistonda, Eronda, Afg'onistonda, Xitoyda, Hindistonda, Koreyada, Yaponiya davlatlarida ham keng foydalanadilar. Yevropa davlatlarida uni “Simbal” deb atashadi. U tut, yong'oq, o'rik va boshqa yog'ochlardan yasalib, changning quloqlari 76 ta va u chang korpusining o'ng tomoniga o'rnatiladi, sozlari xromatik yarim tonlikdan iborat. Musiqiy cholg'ularimiz orasida “chang” o'ziga xos ijro uslubiga ega bo'lgan sozdir. Chang torli – urma asboblari guruhiga kiradi. U torlarga maxsus cho'pning urilishi natijasida tovushlar hosil qiladi. Chang ijrochiligimizning an'anaviy uslubini mukammal egallash uchun quyidagi musiqiy bezaklar, texnikaviy xarakterlar va ijroviy uslublarni o'zlashtirish muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rozaxon Xaydarova AN'ANAVIY CHOLG'U IJROCHILIGI «Musiqqa» nashriyoti Toshkent 2020 y
2. И. Ражабов. «Мақомлар масаласига доир». Тошкент. 1963 й.
3. «Шашмақом» I жилд., Нотага олувчи: Ю.Ражабий., 1966й.
4. www.pedagog.uz

